

Oto tekst nekrologu:

Rdus admodum Dominus Vincentius, Institutor Missionis et primus Superior Generalis.

27 7-bris 1660

Anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo mensis Septembris die vigesima septima, obiit Parisiis in domo Sancti Lazari, Sacramentis Ecclesiae munitus, et in aeternum victurus, Venerabilis et honorandus multum, Reurendus Dominus D. Vincentius a Paulo sacerdos, et Congrega[tio]n]is nostrae Missionis Institutor et primus Superior Generalis, sicut et Puellarum Charitatis, plurimum commendabilis propter singulares eius virtutes, et praecipue propter profundam humilitatem, et ardentem eius charitatem. Vere pater pauperum et zelo apostolico plenus, pro perfectione Status Ecclesiastici, et pro animarum salute, omnibus operibus bonis adiectus fuit, sed specialiter missionibus faciendis, Seminariis clericorum erigendis, ordinandorum exercitiis, et secessibus spiritualibus procurandis. Eius vita per Rdissimum Lodouicum Abelli Rutenarum² Episcopum composita et typis excusa, prolixius et fusius virtutes eius enuntiat. Nazione erat Vasco, in Diaecesi Aquarum Tarbellarum, juxta montes pyreneos natus, octoginta quinque annos attigerat cum mortuus est. Sepultus est in Ecclesia Sancti Lazari, Parisiis, ante maius altare in medio chori.

² Ludwik Abelli (1603—1691), dr teologii, proboszcz paryski, później biskup Rhodéz, zrezygnował na starość z biskupstwa i osiadł u misjonarzy w Paryżu. Jest autorem licznych prac z dziedziny teologii, ascetyki i hagiografii.

Ks. CZESŁAW SKOWRON

PIERWSZY KOŚCIÓŁ P. W. KRÓLOWEJ POLSKI

Kult Maryi Królowej Polski, o którym pierwszą wzmiankę podaje w XV w. Długosz¹, rozwinął się znacznie w XVII i XVIII wieku.

Głównymi przyczynami wzmożenia tego kultu w XVII wieku jest przede wszystkim ogłoszenie objawień o. Juliusza Macinello, jezuitę, któremu Matka Boska miała polecić: „Zow Mię Królową Polski”², a następnie obrona Jasnej Góry i śluby Jana Kazimierza.

W XVII wieku ważnym faktem, który świadczy o dużym już rozpowszechnieniu się czci Królowej Polski, i co ważniejsze, stanowi oficjalne zatwierdzenie tego kultu przez hierarchię Kościoła jest konsekracja kościoła OO. Pijarów w Krakowie pod wezwaniem Królowej Polski i ołtarz w tymże kościele pod tym samym wezwaniem. — Nie mniejszej wagi jest drugi fakt, mianowicie założenie w tym samym czasie, pierwszego prawdopodobnie, Bractwa Królowej Polski, przy kościele OO. Pijarów.

Podanie obu tych faktów, nie znanych dotąd naszej literaturze maryjnej, jest zadaniem niniejszego artykułu³.

O tym, że kościół OO. Pijarów w Krakowie otrzymał — pierwszy zapewne — wezwanie Królowej Polski, mówi notatka konsekracji tego kościoła, umieszczona w *Acta Pontyficalla* Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Podano w niej następujące dane: 23 maja 1728 r. biskup Konstanty Felicjan Szaniawski dokonał konsekracji kościoła OO. Pijarów pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego

¹ J. Długosz, *Liber Beneficiorum*, t. III, Kraków 1854, s. 123: „Imago Gloriossima et Excellentissimae Virginis et Dominae ac Reginae mundi et nostrae Mariae...”

² A. S. Radziwiłł, *Dyskurs nabożny z kilku słów wzięty, o wystawieniu Najświętszej Panny Bogarodzicy Maryjej*, Wilno 1635, s. 165, 166; por. O. Sykstus Szafraniec, *Królowa Narodu Polskiego*, „Homo Dei” 1957, s. 888—895.

³ Dziękuję księdzu Bolesławowi Przybyszewskiemu za zwrócenie mi uwagi na wzmiankę o konsekracji i na fakt istnienia Bractwa Królowej Polski.

i Opieki Matki Bożej Królowej Polski, a następnie konsekrował trzy ołtarze: pierwszy pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, drugi Opieki N. M. P. Królowej Polski, trzeci Najświętszej Rodziny i św. Antoniego⁴.

Wyżej podana wzmianka świadczy o tym, że wezwanie Królowej Polski dla kościoła OO. Pijarów nie jest jedynym, ani pierwszym. Wymieniony bowiem kościół posiada nadane równocześnie dwa wezwania, a z nich tytuł Opieki N. M. P. Królowej Polski jest drugim wezwaniem.

Zwykle drugiemu wezwaniu w danym kościele jest poświęcony ołtarz boczny, kaplica albo obraz, lub tytuł ten znajduje wyraz w kompozycji obrazu głównego ołtarza, na którym jedna z figur przedstawia świętego, który jest dla kościoła drugim patronem⁵.

Omawiana wzmianka mówi, że drugiemu wezwaniu poświęcono w kościele OO. Pijarów w Krakowie ołtarz Opieki NMP Królowej Polski. Ołtarz ten zachował się do naszych czasów. Jest to pierwszy ołtarz w bocznej nawie kościoła, obok wejścia do zakrystii. W nastawie tego ołtarza znajduje się obraz Królowej Polski, wykonany przez pierwszorzędnego artystę malarza ówczesnych czasów Szymona Czechowicza (1689—1775). Obraz ten zdobił przypuszczalnie ołtarz w dniu konsekracji w roku 1728, a był wykonany w Rzymie⁶, gdzie wymieniony artysta przebywał i pracował w latach od 1710 do około 1740⁷.

Na uwagę zasługuje ikonograficzne przedstawienie Opieki Matki Bożej Królowej Polski na tym obrazie. Układ kompozycji tego dzieła „polega na zaakcentowaniu głównej postaci i rozmieszczeniu około niej reszty figur”⁸. Tym centrum, około którego skupiają się inne figury, jest Chrystus Pan, umieszczony w górnej części obrazu wśród

⁴ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Acta Pontificalia 1728 r.: „Anno eodem dominica prima post Pentecosten, quae fuit dies 23 mensis maii illustrissimus et reverendissimus dominus Constantinus ecclesiam de novo erectam et fundatam Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Cracoviae in honorem Transfigurationis Christi Domini et Patrocinii Reginae Poloniae, necnon altaria tria in eadem ecclesia, primum maius Transfigurationis Christi Domini, secundum Patrocinii Beatae Mariae Virginis Reginae Poloniae, tertium SSmae Familiae Nazarenae et S. Antonii consecravit et dedicavit. Altaribus reliquis S. Prosperi imposuit”; J. O r a ń s k a, *Szymon Czechowicz*, s. 34 mylnie podaje jako datę konsekracji kościoła OO. Pijarów rok 1729.

⁵ Przykładem ostatnio podanej formy kultu drugiego patrona jest m. in. obraz w głównym ołtarzu kościoła parafialnego w Kętach, przedstawiający Najsw. Maryję Pannę w otoczeniu św. Małgorzaty pierwszej patronki i św. Katarzyny drugiej patronki tego kościoła. Por. *Katalog Zabytków Sztuki*, Warszawa 1953, t. I, s. 15.

⁶ J. M a c z y ń s k i, *Pamiętka z Krakowa*, Kraków 1842, t. II, s. 347.

⁷ *Polski Słownik Biograficzny*, t. IV, s. 312.

⁸ J. O r a ń s k a, *Szymon Czechowicz 1689—1775*, Poznań 1948, s. 35.

obłoków, w pozycji siedzącej, który zdaje się wznosić dłoń do błogosławieństwa. Poniżej stojąca Matka Boża błagalnym gestem rozłożonych rąk i schyleniem głowy poleca Synowi Bożemu⁹ poruczone swej opiece państwo i miasto, których herby trzyma skrzydlaty anioł pochylający się przed Bogarodzicą. U stóp Matki Boga berło, a niżej zarysowane miasto Kraków.

Orańska opisując wymieniony obraz tytułuje go: *Opieka Matki Boskiej nad Krakowem*¹⁰. Nazwa ta nie odpowiada nadanemu przy konsekracji wezwaniu: *Patrocinii Beatae Mariae Virginis Reginae Poloniae*, oraz treści samego obrazu, na którym anioł pochylony przed Matką Bożą trzyma w ręku herby Polski i Litwy oraz miasta Krakowa. Właściwą dla tego obrazu jest następująca nazwa: *Opieka N. M. P. Królowej Polski*.

W malarstwie religijnym przedstawiającym Królowę Polski, odnośnie kompozycji obraz ten stanowi jeden z nieznaných wyjątków. Dotychczas bowiem za jedyne odchylenie od wzoru Madonny Jasnogórskiej uważano za Skrudlikiem miedzioryt wileńskiego rytnika Aleksandra Tarasowicza, przedstawiający Małkę Boską w koronie z berłem w ręce, wśród aniołów, siedzącą na obłokach, a u Jej stóp kartograficznie ujęte ziemie polskie. Najczęściej bowiem — jak mówi Skrudlik — artyści nasi nie poszukiwali nowych kompozycyjnych form dla oddania wiary narodu w panowanie Maryi nad Polską, a także w Jej opiekę nad narodem¹¹.

Wartość tej kompozycji zwiększa wierność z jaką na tym obrazie oddana jest prawda teologiczna Wszechpośrednictwa Maryi. Bogarodzica bowiem swą prośbą, błaganiem, skłania Syna Bożego, by wziął w opiekę swój lud i wyciągnął nad nim błogosławiącą dłoń.

Protektorem, który wskazał Czechowicza na wykonawcę omawianego obrazu i innych malowideł ołtarzowych zdobiących ten kościół był biskup krakowski Konstanty Felicjan Szaniawski. On bowiem w końcowym etapie budowy kościoła był jego fundatorem i „przyłożył się do ozdoby tegoż kościoła znacznymi nieraz jałmużnami”¹².

Do tego biskupa jako ordynariusza i konsekrateura należała decyzja odnośnie wezwania a zwłaszcza wprowadzenie nowego tytułu: *Królowej Polski*. Oprócz niego, do ustalenia tego wezwania przyczynili się zapewne OO. Pijarzy, a w szczególności o. Stefan od św. Wojciecha Staniewski, ponieważ był on wówczas rektorem

⁹ *Tamże*.

¹⁰ *Tamże*.

¹¹ M. Skrudlik, *Królowa Korony Polskiej*, Lwów 1930, s. 139, 150, 151.

¹² P. H. Pruszczyk, *Klejnoty stołecznego miasta Krakowa*, Kraków 1861, s. 44. (cyt. wg Orańskiej, *Szymon Czechowicz*, s. 34).

kolegium, a w dwa lata później starał się o erekcję Bractwa Królowej Polski¹³.

Wyrazem rozkrzewienia przez OO. Pijarów, a szczególnie przez o. Stefana Staniewskiego nabożeństwa ku czci Królowej Polski, jest założenie przy kościele OO. Pijarów Bractwa Opieki N. M. P. Królowej Polski (*Confraternitas sub Invocatione Patrocinii Beatae Mariae Virginis Reginae Poloniae*).

Jest to pierwsze prawdopodobnie bractwo Królowej Polski, albowiem założona w 1718 r. Kongregacja Przenajświętszej Maryi Panny Matki Jezusowej na Jasnej Górze¹⁴ nie posiada w tytule nazwy: Królowa Polski, — a znane we Lwowie, Krakowie, diecezji przemyskiej i tarnowskiej bractwa tej nazwy, powstały pod koniec XIX wieku¹⁵.

Wymienione bractwo zostało erygowane przez biskupa Konstantego Szaniawskiego dokumentem wydanym dnia 2 IX 1730 roku w Bodzentynie¹⁶. Celem bractwa, jak mówi wspomniany dokument jest szczenie czci Matki Bożej oraz spełnianie uczynków miłosierdzia. Członkowie i członkinie bractwa byli obowiązani do następujących praktyk religijnych: 1. raz w roku przez godzinę modlić się za Kościół i Polskę (*pro statu Regni Poloniae*); 2. Odmawiać codziennie 12 Zdrowaś Mario; 3. Spełniać uczynki miłosierdzia, a szczególnie odwiedzać chorych. Prócz tego biskup poleca członkom bractwa zyskiwać odpust zupełny w następujące uroczystości: Święto Niepokalanego Poczęcia N. M. P., Zwiastowania N. M. P., uroczystość św. Anny i św. Kajetana, patrona Opatrzności Bożej.

Działalność omawianego Bractwa, mimo jego istnienia, przerwały rozbiory i związany z tym upadek działalności klasztoru OO. Pijarów w Krakowie. Poza tym, prawdopodobnie w pierwszej połowie XIX w., usunięto z nazwy Bractwa słowa: Królowa Polski¹⁷. Skutkiem tego fakt istnienia Bractwa Królowej Polski poszedł w niepamięć i dlatego zakładane w ostatnich latach XIX w. Bractwa N. M. P. Królowej Polski, nie nawiązywały do tej tradycji.

Ogłoszenie wymienionych faktów odsłania ważne momenty w dziejach kultu Maryi Królowej Polski.

¹³ Archiwum OO. Pijarów w Krakowie, t. VI, s. 103.

¹⁴ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XX, s. 25.

¹⁵ S., *Bractwo N. M. P. Królowej Polski w Krakowie* — *Notific. e Curia Metrop. Crac.* 1957, nr VII, s. 108.

nie są znane początki Bractwa Królowej Polski w Poznaniu, którego statutu wyd. w r. 1850, nie mogłem odnaleźć w bibliotekach.

¹⁶ Archiwum OO. Pijarów w Krakowie, t. VI, s. 103, 104.

¹⁷ W wydanej w r. 1878 broszurze pt.: *Bractwo Opieki Najświętszej Panny istniejące od dawna przy kościele XX. Pijarów w Krakowie*, nie ma żadnej wzmianki o tytule Królowej Polski.

O ZAKONIE PP. MARIAWITEK

WYDAŁ KAROL GÓRSKI

Rękopis ten, który znajdował się w posiadaniu śp. J. St. Pietrzaka, pisany ręką „klasztorną” z XIX w., został mi przez posiadacza użyczony do publikacji. Jest to jedyne znane dotąd i dostępne źródło, dotyczące Zgromadzenia Sióstr Mariawitek, założonego w r. 1737 przez ks. Turczynowicza († 1773). Autorka jest nie znana, może to s. Montwillo, zmarła w Przyrowie pod Częstochową 12 X 1914 r., o której mówił mi J. St. Pietrzak, albo s. Paulina Jelec. Portrety ks. Turczynowicza i s. Anieli Potemkinowej przekazane zostały do muzeum diecezjalnego w Krakowie przez o. Podlewskiego.

Na okładce rękopisu ręką XIX w.: X. *Wincenty Maria Podlewski S. ord. praed. Kraków 1900. O Zakonie WW. PP. Maryjawitek na Litwie*. Poniżej ręką J. St. Pietrzaka: *W roku 1913 dany Józefowi Stanisławowi Pietrzakowi Marianinowi Białemu w celu odnowienia tego zgromadzenia w wolnej Polsce, która, że rychło będzie, przepowiedział O. Bernard Marja od Krzyża Pielasiński, Marianin Biały, 25 marca 1913.*

Rękopis zawiera wiele błędów ortograficznych i przestankowania; pisany jest ręką starczą.

Pamiętniczek, pisany naiwnie, stanowi jedyne znane dotąd źródło do wewnętrznych dziejów małego zgromadzenia, które zajmowało się neofitkami i nie wykazywało wyższych aspiracji umysłowych. Jest on ciekawym źródłem zarówno dla historii kultury, jak i w niektórych miejscach dla historii medycyny.

A imię Panny Marya.

Niedościgle są wyroki Boże,

których rozum ludzki pojąć nie może.

Z jakiego faktu w Bogu śp. W. I. X. Szczepan Józef Turczynowicz Suszycki kanonik piltyński, proboszcz Świętego Szczepana w Wilnie na przedmieściu Rudnickim sytuowany ustanowił zgromadzenie sióstr pod tytułem Imienia Maryi Panny i św. Łazarza.